

Egy XVII. századi erdélyi szász krónikás az 1552-es egri ostromról

Magyarország XVI. századi történelmének egyik legjelentősebb és talán máig legismertebb eseménye az egri vár 1552-es ostroma.¹ Dobó István és az egri várvédők hőstette az Oszmán Birodalom 1526-ban kezdődött hadi sikereinek vetett véget egy időre, hiszen a mohácsi csata után sorra török kézre került az ország sok jeles vára. A törökök egri visszaverésének jelentősége azonban nem csak ebben állt. A XVI. században megnőtt az egri vár stratégiai jelentősége, Eger lett Felső-Magyarország védőbástyája. Tisztában volt ezzel Szülejmán szultán is, aki 1552-ben indított hadjárata során Eger után Kassát is elfoglalva szeretett volna kijutni a lengyel határig, hogy éket verjen a Királyi Magyarország és Erdély közé s észak-kelet felől kerítse be Közép-Európát.²

Az ostrom Tinódi Lantos Sebestyéntől napjainkig számos magyar költőt és írórt ihletett meg.³ Az egri vitézek helyállását közvetlenül az ostrom után ketten is megörökítették: Tinódi és Csabai Mátyás. Kettejük közül Tinódi neve ismertebb a mai olvasó előtt, hiszen ő – Csabai-val ellentétben – magyarul foglalta énekbe Dobó István és a várvédők hőstettét. Ferdinánd király 1553-ban a Bécsben élő magyar humanistával, Zsámboky Jánossal latinra fordíttatta Tinódi *Eger vár viadaljáról való ének* című művét, ami 1558-ban nyomtatásban is megjelent, s ennek köszönhetően az európai közvélemény is megismerhette ezt az eseményt. A XVI–XVII. század magyar történetírói közül többek között Forgách Ferenc, Istvánffy Miklós, Somogyi Ambrosus, Nadányi János is részletesen tudósít az ostromról.⁴ A XIX. századi költők közül Vörösmarty Mihály nevét kell kiemelnünk, aki az *Eger* című eposzban állított emléket a várvédőknek. Legtöbben persze Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regényéből ismerik az ostrom történetét. De nemcsak magyar szerzőket érdekelt e téma, hanem számos XVI–XVIII. századi olasz, német, francia krónikás is beszámol róla. Azt azonban már kevesebben tudják, hogy az említett szerzőkön kívül megemlékeznek az ostromról a XVI–XVII. századi szepességi német és erdélyi szász krónikások is.⁵

A XVI. erdélyi szász krónikák (főképp évkönyvek) még csak röviden, egy-két mondatban említik az ostromot.⁶ Ez alól egyedül Christian Schesaeus (+1585) kivétel, aki 12 énekből álló *Ruina Pannonica* (Pannonia romlása) című verses művének 4. énekét teljes egészében Eger ostromának szenteli. Schesaeus eposz-kísérlete az egyetlen önálló és nagyobb terjedelmű XVI.

¹ Egy a 70-es években végzett felmérés szerint az egri ostrom volt az a történelmi esemény, amit minden megkérdezett ismert. Vö. R. *Várkonyi Ágnes*: Az egri győzelem és Európa. In: AGRIA. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. XXXVIII. 2002. 167. old.

² Uo. 177. old.

³ Vö. *Bodola Gyula*: Dobó István a magyar költészetben. Kolozsvár, 1908; *Divinyi Mihály*: Eger a magyar költészetben. Budapest 1938; *Sugár István*: Az egri vár és viadala. Budapest 1971. 131–140. old.; *Új*: Tinódi egri históriás énekei. Eger 1974. 5–50. old. – Az ostromot feldolgozó költeményekből reprezentatív válogatást ad: *Végeknek tüköri*. Versek Egerről. Válogatta, szerkesztette, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította *Lisztóczy László*. Gyöngyös 1999.

⁴ Vö. *Lőkös Péter*: Eger 1552-es ostromának ábrázolása a XVI–XVII. századi erdélyi szász és szepességi német irodalomban. In: AGRIA. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. XL. 2004. 276. old.

⁵ Vö. uo. 261–293. old.

⁶ Vö. uo. 262–265. old.

századi erdélyi szász szöveg az ostromról.⁷ A XVII. századi erdélyi szász krónikák már részletesen beszámolnak az eseményről, ezek közé a művek közé tartozik Mathias Miles *Siebenbürgischer Würgengel* (Erdélyi öldöklő angyal) című német nyelvű krónikája, amely 1670-ben jelent meg Nagyszebenben.⁸

Mielőtt felidéznenk Miles ostromleírását, amely magyarul eddig nem volt olvasható, szóljunk néhány szót a szerzőről.⁹ Mathias Miles a XVII. századi erdélyi szász irodalom és művelődéstörténet fontos alakjai közé tartozik. Családjá bizonyosan nem azok közé a telepesekek közé tartozott, akik II. Géza hívására jöttek Erdélybe a XII. században, mert a latinizáló 'Miles' családnév – amint arra Adolf Armbruster a mű reprint kiadásához írt előszavában rámutatott – a német 'Muoser', 'Moser' nyelvjárási szóra vezethető vissza, ami eredetileg egy német (osztrák) császári katonát jelölt. Ezek közül többen akadtak, akik nem tértek haza, hanem Erdélyben maradtak és letelepedtek. Ez a szó azután (családnévként) átszállt e katona utódaira, később pedig így jelöltek minden németet, aki nem erdélyi születésű volt, de itt lett új hazára.¹⁰ Mathias Miles, kinek ősei között számos magas hivatalt viselő személyt találunk, 1639. február 21-én született Medgyesen. Tanulmányait szülővárosában, majd a híres brassói gimnáziumban végezte. Ezt követően sok honfitársához hasonlóan Wittenbergbe ment tanulni, ám itt csak két szemesztert végzett, mert 1659-ben, húsz évesen, meghívták a medgyesi gimnázium rektorának. Ez szaklatlan gyors ívelésű karrier volt abban az időben is. Egyházi pályán később vélhetően nem kellően mély teológiai képzettsége miatt nem érvényesülhetett. Ehelyett Kemény János erdélyi fejedelem szolgálatába lépett és különböző diplomáciai feladatokat látott el. 1661-ben például titkos fejedelmi titkárként két magyar nemessel (Bánffy Dénessel és Teleki Mihállyal) Bécsbe ment, hogy ott Erdély további sorsáról tárgyaljanak.¹¹ Innen császári csapatok kíséretében, Montecuccoli vezérlete alatt tért vissza Erdélybe. Míg azonban Miles Bécsben volt, Kemény János meghalt. Őt Apafi Mihály követte a fejedelmi trónon, aki felismerte Miles tehetségét és szolgálatába fogadta, így ezután is számos fontos diplomáciai feladattal bízták meg.¹² 1664-ben megnősült és Nagyszebenben telepedett le, ahol a Százak Tanácsának tagja, majd városi tanácsos lett. Erre a viszonylag nyugodtabb időszakra esik tudományos tevékenysége. A török–osztrák háború kiújulása ugyanis ismét hazájától távol szöli. Amikor Apafi fejedelem 1681-ben török nyomásra kénytelen volt Magyarországra vezetni seregét, hogy a budai pasával és Thököly Imrével egyesüljön, Miles egy kisebb szász csapat élén Magyarországon hadakozott, e hadjáratról naplót is vezetett.¹³ 1685-ben pedig egy titkos megbízatású erdélyi szász küldöttséget vezetett Bécsbe (közben rövid időre börtönbe is került) s csak 1686-ban érkezett vissza Nagyszebenbe, de alig egy hónap múlva megbetegedett és meghalt.¹⁴

Miles megírta latin nyelven Erdély történetét Krisztus születésétől 1500-ig, amely kéziratban maradt fenn. A *Siebenbürgischer Würgengel* tulajdonképpen ennek folytatása (1501-től

⁷ Az Egerről szóló ének magyar fordítása: Janus Pannonius. Magyarországi humanisták. A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek *Klaniczay Tibor* munkája. Budapest 1982. 393–413. old.; Vö. *Csiffáry Gergely*: Christian Schesaeus irodalmi munkásságának egri vonatkozásai. In: Magyarországi végvárrak a XVI–XVII. században (Tanulmányok), szerk. *Bodó Sándor és Szabó Jolán*. Eger 1983. (= Studia Agriensia 3). 154–164. old.

⁸ A mű reprint kiadása: *Siebenbürgischer Würgengel oder Chronicalischer Anhang des 15. Seculi nach Christi Geburth aller theils in Siebenbürgen theils in Ungern und sonst Siebenbürgen angränzenden Ländern fürgelauffener Geschichten...* Von Mathias Miles. Unveränd. Nachdr. der Ausg. Hermannstadt 1670. Mit einer Einf. von *Adolf Armbruster*. Köln/Wien, 1984. (= Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, Bd. 8)

⁹ Életről ld. *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen: Bio-bibliographisches Handbuch für Wissenschaft, Dichtung und Publizistik*. Begr. v. *Joseph Trausch*, fortgef. v. *Friedrich Schuller u. Hermann A. Hienz*. Köln/Weimar/Wien, 1983ff.; Bd. 2: Unveränd. Nachdr. der 1870 in Kronstadt erschienenen Ausg., 1983 (= Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 7/II). 426–433. old.

¹⁰ *Siebenbürgischer Würgengel*. V–VI. old.

¹¹ *Schriftsteller-Lexikon*. 427. old.

¹² *Siebenbürgischer Würgengel*. VI–VIII. old.

¹³ *Schriftsteller-Lexikon*. 428. old.

¹⁴ *Siebenbürgischer Würgengel*. VIII–IX. old.

1600-ig) német nyelven.¹⁵ Jellegzetes barokk historiográfiai alkotás ez, jelzi ezt már az apokaliptikus hangulatot idéző címe is. Hogy az angyal alatt a szerző kit vagy mit értett, nem tudjuk pontosan. Valószínűleg a törököt kell alatta érteni, de mindenképpen Erdély akkori zűrzavaros, szorongatott helyzetére utal.¹⁶ A mű nem egyenletes, sok esztendőnél a szerzőnek alig van mondanivalója, máskor meg túlságosan is bőbeszédű, sokszor ismétli önmagát. Az utóbbi azzal magyarázható, hogy ilyenkor olyan sok forrás állt a rendelkezésére, hogy szem elől tévesztette az összefüggéseket. Miles krónikájának megírásához – a barokk kor szokásainak megfelelően – több korábbi történeti művet is felhasználott. Forrásait általában nem adja meg, de ezeket legtöbbször azonosítani lehet. Felhasznált például több XVI. századi rövidebb erdélyi szász krónikát, de merített Christian Schesaeus *Ruina Pannonica* című költeményéből illetve Szamosközy István (1565?–1612) *Rerum Transylvanarum Pentades* (Ötrészes könyvek Erdély dolgairól) című művéből is, valamint korabeli levelekből, beszédekből, országgyűlési határozatokból is. Sok forrása azonban még nem azonosított.¹⁷ Nem egészen helytálló azonban Szekfű Gyulának az a megállapítása, amely szerint ez a mű a szász és a magyar történetírás egyik legszégyenteljesebb plágiuma, mert bár „ez az eljárás a humanizmus korában divat volt, de a XVII. század végén már sokkal jobban előrehaladt a történetírás, semhogy a történetírók plágiumokkal töltötték volna idejüket.”¹⁸ A kompiláció még a XVII. században is bevett gyakorlat volt szerte Európában, nemcsak a krónikairódalomban, hanem a szépirodalomban is (gondoljunk csak a pikareszk-regényekre). Adolf Armbruster helyesen mutatott rá, hogy bár nem Miles krónikája a legjobb a kor szász krónikái között, de ha figyelembe vesszük, hogy tanulmányait félbehagyva, egyéb teendői mellett írta meg, akkor mégis elismerést érdemel.¹⁹ De bárhogy is ítéljen az utókor Miles művéről, egy dolog tény: a tudatosan a köznép számára írt krónika az erdélyi szászok egyik legnépszerűbb könyve volt egészen a XIX. sz. elejéig.²⁰ A XVIII. században például nemcsak lelkészek, tanárok, hanem kézművesek (pl. szíjgyártó, lakatos) házi könyvtárában is megtalálható volt.²¹

A XVI–XVII. században keletkezett, Erdély történetét feldolgozó szász krónikák többsége nemcsak az Erdélyben történt események ismertetésére szorítkozik, hanem beszámol az Erdély határain kívül történt fontosabb eseményekről is. Nem kivétel ez alól Miles krónikája sem, hosszan ír például a mohácsi csatáról vagy Zrínyi szigetvári hőstettéről. Nem meglepő ezek után, hogy krónikájánk 49–50. oldalán beszámol az 1552-es erói ostromról is:

„Ezt követően, szeptember 9-én, Mehmed budai basa, Szülejmán parancsára Eger várát is megostromolta, ahová Dobó István vajda előrelátó gondoskodásának köszönhetően vagy 2000 magyar férfi és néhány nő vette be magát. Ők, Mekcesy István és Figejdy János kapitányok ösztönzésére mindnyájan esküvel fogadták, hogy – fővesztés terhe mellett – senki se gondol a megadásra, hogy az ellenségnek csak fegyverrel válaszolnak, hogy az éhséget is addig tűrik, amíg inkább egymást kell megenniük. És hogy elejét vegyék az árulásnak, három személynél sem több sem kevesebb nem gyűlhet össze beszélgetni. Az élelmet az urak és a szolgák között naponta mérleggel osztották szét, tyúkot, galambot vagy más egyéb finom ételt csak a betegeknek adtak és ami zsákmányt az ellenségtől szereztek, azt hasonlóképpen osztották szét maguk közt. Amikor Mehmed emiatt erővel és ostrommal sokáig semmit sem tudott velük szemben elérni, egy levelet küldött be és aranyhegyeket kínált fel nekik, csak adják meg magukat. Ők azonban elégették a levelet a küldönccel együtt, két lándzsát tűztek ki a várfalra és közéjük egy fekete lepellel lefe-

¹⁵ A mű autográf kézirata ma az OSZK Kézirattárában található. Vö. Schriftsteller-Lexikon. 432–433. old.

¹⁶ Siebenbürgischer Würgengel. X. old.

¹⁷ Uo. X–XII. old.

¹⁸ Szekfű Gyula: Schesaeus-kézirat a Nemzeti Múzeumban. In: Magyar Könyvszemle 14. (1906). 330. old.; ld. még uő.: Az erdélyi szász történetírás. In: Magyarágtudomány. 2 (1943). 197. old.

¹⁹ Siebenbürgischer Würgengel, XVI. old.

²⁰ Uo. XIII. old.

²¹ Erdélyi könyvesházak IV/1 – Bibliotheken in Siebenbürgen IV/1: Lesestoffe der Siebenbürger Sachsen (1575–1750). Bistritz, Hermannstadt, Kronstadt. Hg. von. István Monok, Péter Ötvös, Attila Verök. Budapest 2004. (= Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/4.1) 252; 286; 392–393. old; Erdélyi könyvesházak IV/2 – Bibliotheken in Siebenbürgen IV/2: Lesestoffe der Siebenbürger Sachsen (1575–1750). Schäßburg, kleinere Orte. Hg. von. István Monok, Péter Ötvös, Attila Verök. Budapest 2004. (= Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/4.2), 769–780; 787–792. old.

dett koporsót tettek annak jeléül, hogy itt a hazájukban vitézül kívánnak élni és meghalni. A török 40 nap alatt 13 ostromot indított, amelyekben mintegy 8000 embert veszített, de mindig szegyenletesen el kellett vonulnia. A városnak kevés tornya és bástyája volt, de jó védőfalak védték és ővták. A várfalak meglehetősen szét voltak lőve, de ez a kevés keresztény (akik először hat órát csatáztak), alig tudta váltani egymást, hogy kicsit kipihenjek magukat, és akkor is csak abban az esetben, ha a veszély másútt nem volt túl nagy. Egy ízben a következő eset történt: Egy fiatal nő, aki csak az ostrom előtt egy héttel ment férjhez, fiatal férje mellett állt az anyjával és segítette a férjének a puskákat minél gyorsabban megtölteni és tüzelésre előkészíteni. A férjet végül a két asszony között lelőtték. Az anya arra intette lányát, hogy vigye el a férjét és temesse el. Erre ő azt válaszolta: 'Most nincs idő arra, hogy temetést rendezzünk, most harcolni kell.' Ezért a férjét otthagya a csata színhelyén, fogta annak pajzsát és kardját, és levágott vele három törököt. Így bosszulta meg férje halálát. Egy másik asszony egy nagy követ vitt a fején azzal, hogy majd az ellenségre hajítja vagy gurítja. Menet közben azonban fejét a követ együtt egy ágyúgolyó leszakította. Lánya felvette a véres követ és megölte vele két törököt, sok másikat pedig karddal ölt meg. A buzgalomtól szinte őrjöngve szaladt mindenfelé és mindenkit bátor ellenállásra buzdított. A védők aztán mindnyájan olyan bátrak is voltak, hogy a törökök feladták az ostromot és miután 1200 ágyúgolyót lőttek be, szegyenletesen el kellett vonulniuk. Emiatt Mehmed pasa alaposan lehordta Ali pasát, hogy egyedül ő az oka ennek a szégyennek, mivelhogy Egert egy juhakoltnak nevezte, amelyben senki sem fog ellenállni, ahogy az Lippánál is történt. Most azonban igencsak bátor embereket talált benne és nem tapasztalatlan katonákat, ahogy azt Ali pasa elbizakodottan állította. A törökök 16 000-en voltak és 38 napig ostromolták a várat, de eredménytelenül, mint fent említettük.²²

Aki ismeri az 1552-es egri ostromról szóló régi leírásokat, annak ismerősnek tűnhet ez a szöveg, hiszen sok XVI–XVII. századi európai krónikában is megtalálható ez a típusú leírás, melynek ma ismert legrégebb változata Ascanio Centorio degli Ortensi²³ 1566-ban kiadott *Commentarii della guerra di Transilvania* (Magyarázatok az erdélyi háborúhoz) című krónikájában olvasható.²⁴ Érdekes, hogy a külföldi szerzőknél az ostromleírásnak szinte kizárólag ez a változata terjedt el és a magyarországi német szerzők hosszabb ostromleírásai (Schesaest kivéve) szintén Centoriot követik. Nincs ez másképp Milesnél sem.²⁵ Az erdélyi szászok esetében mindennek az lehet a magyarázata, hogy forrásul nem Tinódit vagy valamelyik, az ostrom történetét Tinódi alapján feldolgozó magyar szerzőt használták, hanem kizárólag valamelyik külföldi krónikát. Hegedüs István, aki 1916-ban egy hosszabb értekezést jelentetett meg Christian Schesaest epikus költeményéről, a két hős egri nő történetének kapcsán úgy fogalmaz, hogy „e részleteket Miles Thuanusból meríti.”²⁶ Hegedüs figyelmét vélhetően elkerülte a Thuanus *Historiarum sui temporis* (Saját korának történetei) című krónikájában olvasható teljes ostromleírás, hiszen csak Joseph Karl Eder Schesaest kiadásának lábjegyzetére hivatkozva idézi a két egri amazon Thuanusnál olvasható történetét.²⁷ Thuanus teljes szövegéből kiderül ugyanis, hogy a francia krónikás nem lehetett Miles közvetlen (vagy egyetlen) forrása. A latin és a német szöveg összevetéséből kiderül ugyanis, hogy a német krónikásnál több adat is olvasható, amelyeket Thuanus nem említ (például a védők neveit) vagy másként emlí-

²² A magyar szöveg Lőkös Péter fordítása.

²³ Centorio személyéről keveset tudunk, Rómában vagy Milánóban született, életét Milánóban töltötte, valószínűleg még a XVI. sz. vége előtt halt meg. Több művet is ránk hagyott. (Vö.: *Letteratura italiana. Gli Autori: dizionario bio-bibliografico e indici*. Vol. 1. Torino. 1990. 524. old.; *Storia della civiltà letteraria italiana. Dizionario cronologica*, Tomo primo. Torino. 1993. 191. old.) Giovanni Batista Castaldo életrajzírója szerint Centorio Castaldo titkára volt. (Vö. *Sugar* 1974. 32–33. old.)

²⁴ *Sugar* 1974. 31–32; 209–210. old. – A krónika reprint kiadása: *Ascanio Centorio degli Ortensi: Commentarii della guerra di Transilvania. Riproduzione fotografica con un saggio introduttivo di Ladislao Gáldi*. Budapest. 1940. Az ostromleírás a 221–225. oldalon olvasható.

²⁵ Ld. Lőkös i. m. 277–278. old.

²⁶ *Hegedüs István*: Schesaest Ruinae Pannonicae című epikus költeménye. Budapest, 1916., 10–11. old. – Thuanus szóban forgó műve: *Iac. Aug. Thuani Historiarum sui temporis, pars I*, Parisiis, 1604. – Jacques-Auguste de Thou (latinizáló nevén Thuanus) (1553–1617) tudós, politikus volt, krónikájában Európa és az Oszmán Birodalom kortárs eseményeit dolgozta fel, műve fontos forrása a francia vallásháborúk történetének. Ld. *Biographie universelle ancienne et moderne*, XLI. Paris–Leipzig, é.n. 436–442. old.

²⁷ *Scriptores Rerum Transsilvanarum cura et opera Societatis Philohistorum Transsilv. editi et illustrati*, Tomi I, Volumen I, Complexum Christiani Schesei Ruinas Pannonicas adcurante Iosepho Carolo Eder. Cibinii. 1797. 192. old.

ti (Thuanus 70 000 ostromlóról szól). Miles forrásának pontos megállapításához további kutatások szükségesek.

Miles beszámol arról, hogy körülbelül 2000 védő van a várban, ezt egyébként más krónikák is így adják meg és a mai szakirodalom is nagyjából 2000-re becsüli a védők számát.²⁸ Figelemre méltó, hogy Miles Dobó Istvánt már az ostromnál vajdaként említi, holott őt I. Ferdinánd király csak az egri diadal után nevezte ki erdélyi vajdává. A védők ostrom előtti esküjét Tinódi is említi *Eger vár viadaljáról való ének* című históriás énekében, ez sok tekintetben megegyezik Miles-szel:

*Egy levelet Amhát basa írata,
Egy szegén embertől Egré iktatá,
Jó Dobónak, Mecskeinek béadá,
Levélhözöt ottan vereték vasba.*

*Vitézőket porkolábok bégyűjték,
Hallásokra levél magyaráztaték.
Azon levelet királynak felköldék,
Akkor köztök ily szörzést végezőének.*

*Közikbe ha többet béköldenének,
Levélhözöt bátor béeresztenék,
De az levelet tőle el se vennék,
Község előtt véle megégettetnék.*

*Ez es köztök akkor lőn elvégezve:
Senki az szálláskor ki ne üvöltene,
Se jót, se gonosz szót ki ne ejtne,
Senki ketten-hárman ne sügna-settegne.*

*Tulajdon fejével érte fizetne,
Valaki ez szörzésnek nem engedne.
Az két főkapitán arra felele:
Több hagynagyok nélkül semmit értene.*

*Jó szertartással ők egymást értenék,
Egy tanácsból minden jót végeznének,
Vármegadás felől ki csak emlékeznek,
Vagy fő, vagy község, érte megöletnek.
(373–396. sor)²⁹*

Az eskü hitelességét egyébként megerősíti Paksy János komáromi kapitány levele is: „Bizonyos, hogy maguk a várbeli katonák esküt tettek le, hogy a várat semmiképpen sem adják át halálukig az ellenség kezébe.”³⁰ A török több ízben is küldött megadásra szólító levelet a várba. A megadási felszólításra adott válaszként a várfalra kitűzött két lándzsáról és a fekete lepellel fedett koporsóról (melyet már Centorio is megemlít) a hazai krónikások nem szólnak.³¹ Sugár István szerint „bizonyosra vehetjük, hogy ez az esemény a valóságban nem történt meg, mert kizártnak kell tartanunk, hogy ezt a kétségtelenül példátlanul álló jelenetet Tinódinak ne mesélték volna el egri adatgyűjtő útja során a küzdelem részesei, noha sokkal lényegtelenebb eseményekről szinte kínos részletességgel és tiszteletre méltó igazmondással adtak számot. Kétségtelen, hogy Tinódi sem mellőzte volna énekéből ezt a rendkívül hatásos históriát, ha arról értesült volna.”³²

Miles ugyanakkor – helytelenül – 16 000-ben adja meg az ostromló törökök számát. A 16 ezres szám talán fordítási hiba, más beszámolóiban nem találkozunk ezzel a számmal, az európai krónikák többsége Centoriotól kezdve 60 000 főben adja meg az ostromló törökök számát. A tudomány mai állása szerint egyébként valamivel kevesebben, körülbelül 40 000 lehetek az ostromlók. Hogy régebben többre becsülték számukat, annak az az oka, hogy „a fegyveres erőt martalócok, tábori szolgák, munkások, markotányosok népes csoportjai duzzasztották tömeggé. Az óriási tömeget viszont éppen a megfélemlítés és félrevezetés céljából tartották a katonai erők kíséretében.”³³ Hiányzik viszont a német krónikából annak megemlézése, hogy az ostrom előtt magyar nemesek menekültek a várba feleségeikkel, ami a legtöbb Centorio leírásán alapuló külföldi krónikában szerepel, Centorio 500 nemes lovagról szól, a francia Thuanus 60-at említi. A várba menekült nemesek emléke egyébként – amint Szederkényi Nándor *Heves vármegye története* című munkájában kimutatta – minden alapot nélkülöz.³⁴

²⁸ Sugár István: *Az egri vár históriája*. Budapest 2002. 47. old.

²⁹ Sugár 1974. 90. old.

³⁰ Idézi: Sugár 1974. 211. old.

³¹ Vö. Nagy Béni: *Eger ostroma 1552-ben*. In: *Békefi-emlékkönyv*. Szerk. Pintér Jenő. Budapest 1912. 272. old. 2. lábjegyzet.

³² Sugár 1974. 210–211. old.

³³ Sugár 2002. 62. old.

³⁴ Szederkényi Nándor: *Heves vármegye története*. II. kötet: *A mohácsi vésztől Egervár elsetéig 1526–1596*. Eger 1890. 146. old.

Pontosan adja meg viszont Miles az ostrom időtartamát, a törökök ugyanis valóban 38-napig, szeptember 11-től október 18-ig ostromolták Egert.³⁵

Miles is megemlíti a két hős egri nőről szóló történetet.³⁶ Érdekes, hogy ez a két történet, a XVI–XVII. századi magyar szerzőknél hiányzik, csak a XVIII–XIX. századi magyar költészetben jelenik meg, például Baróti Szabó Dávid *Egy egri vitéz-asszony*, Tárkányi Béla *Az egri amazon*, Zalár József *Dob s az egri nők* című versében.³⁷ Tinódi csak nagyon röviden szól az egri nőkről az *Eger vár viadaljáról való ének* című művében:

<i>Ott minden népét erősen biztatja,</i>	<i>Gyorsak vitéz asszonyok hagyigálnak.</i>
<i>Az köveket asszonnépvel hordatja,</i>	<i>Vitéz Petővel nyugodt népek jutának.</i>
<i>Fáradt népnek csöbörrel borát hordatja,</i>	<i>Aranyas zászlóját Ali basának</i>
<i>Viadalhoz azzal jobban támasztja.</i>	<i>Ott bényerék, budai herélt basának.</i>

(1496–1503. sor)³⁸

Amint arra egyébként már Szederkényi Nándor is rámutatott: „Az ostrom alatt a várban levő nők leginkább a rendes várőrség asszonymépe, és az ide beszorult egri lakosok nejei és leányai lehettek.”³⁹ A szokás ugyanis ostromkor az volt, hogy morális és fegyelmi szempontok miatt általában kitiltották a nőket a várból.⁴⁰ Hiteles történeti adatok csak két nő nevét őrizték meg.

Hogy a két amazon története hogyan és miért került a Centorio-féle ostromleírásba, arról csak sejtésünk van. Castaldo erdélyi hadjárata, a török harcok felkeltették Európa nyugati felén az érdeklődést Magyarország iránt, ennek következtében megszorodott a magyar tárgyú eseményeket feldolgozó művek száma. Itáliában a neves historiográfusok mellett számos kevésbé jelentős történetíró is működött, akik felületességben és minden iránt való érdeklődésben a modern kor újságírodalma előfutárainak tekinthetők. Műveik többnyire kompilációk, amelyeknek fontos feladata volt a szórakoztatás is, ezért sokszor érdekes anekdotákkal, történetekkel fűszerezték elbeszélésüket. A két hős egri asszony története is vélhetően így került bele Centorio krónikájába.⁴¹ A két nő történetét Centorio (esetleg némileg módosítva) talán más szerző(k)től vette át.

Egy hős egri leányról olvashatunk például a lengyel király követeként Mátyás király udvarában is megfordult Filippo Buonaccorsi (latinus nevén Callimachus Experiens, 1437–1496) *De rebus a Vladislao Polonorum atque Hungarorum rege gestis libri III.* (Három könyv Ulászló lengyel és magyar király cselekedeteiről) című krónikájában:

„A sorsnak e hirtelen és különböző változásaiban, az éjszaka, a meglepetés, a rémület, a harc között sok oly dolog történt, a mi a halálnak szokatlan neme vagy a rablás és ellenállás küzdelme miatt említésre méltó. Ezek közt az az eset leginkább feljegyezni való, a mely egyszersmind a legszomorúbb is. Egy középsorsú, élete virágjában levő szép egri ifjú halálosan szeretett egy korban és rangban hozzávaló leánykát, a ki őt boldog viszonszerelében részesítette. Éjjel kilesve az alkalmas időt, hozzá is szokott volt lopózni, nem azért, hogy vágyát a szerelem gyönyörűségével kielégítse, mint inkább, hogy újabb táplálékkal élesztgesse. Midőn a város kirablása ekként ép szeretkezés közben érte, azt hihette, hogy a zsákmányra és gyilkolásra sietők zaja részeg emberek lármája, és így mert előtte való nap tovább látta volt őket iddoggálni, mintsem józanokhoz ilenék, nem futott ki mindjárt az első neszre. De aztán már nem csak a fegyveresek lármája és robogása, hanem az asszonyok jajveszékélése és a gyermekek siránkozása is nagyobb lőn, semhogy ivók villongásának és civakodásának lehetett volna tartani és nagyobb bajnak, s veszedelemnek félelmét ébresztette: ki akart rontani a zavargás színhelyére; s bár szeretője visszatartotta és intette, hogy ne siessen ki mindjárt, mert a házbelieket is ki találja szólítani a láрма, még beléakad valamelyikükbe, ő az ablakon keresztül a ház udvarára bocsátkozott. Kedvese, hogy

³⁵ Sugár 2002. 67; 104. old.

³⁶ Tinódi is, Csabai is csak röviden említi az egri nők hősiességét. Már Bodola Gyula rámutatott arra, hogy a magyar történetírók is alig emlékeznek meg a vitézkedő egri nőkről. Vö.: Bodola i. m. 60. old.

³⁷ Ezekről ld. Bodola i. m. 53–60. old.; *Divinyi* i. m. 19–30. old.

³⁸ Sugár 1974. 137. old.

³⁹ Szederkényi i. m. 146. old.

⁴⁰ Nagy i. m. 273. old., 2. lábjegyzet.

⁴¹ Szekfű Gyula: Két historiographus Castaldo erdélyi seregében. In: Századok. 1914. 31–32. old.

kiereszszte, a lépcsőn szaladt utána s kinyitotta neki a kaput. Az ellenség már ekkor odaért a másik oldalról és a kaput lerontva épen be akart törni. A fegyveresek tehát karddal és sebekkel fogadják a kilépőt, s pedig annál hevesebben, mert az ifjú kardját már előbb csupa félelemből kirántva tört elő; nem esett el egyszerre, ámbar sok nehéz sebet kapott, hanem bátran védekezve, előbb két rablót elejtett. A leány ekkor inkább a fájdalomtól és kétségbeeséstől, semmint férfias bátorságtól tüzelve, minthogy kedvesét nem akarta tulélni, a holttestet körülálló katonák egyikének kardját a szerelem, harag és kétségbeesés összes erejével kirántotta, s böszülten rájuk ugorva, mielőtt megakadályozhatták volna, majdnem valamennyiüket megsebezte, mert a férfiak rút dolognak tartották, hogy karddal küzdjenek asszony ellen. Végre elfogták s miután dühöngésének okát adta, felragadta kedvese oldala mellől a kardot, átdöfte keblét és, hogy az életénél is kedvesebb holttest fölé lehelje ki lelkét, úgy rogyott össze, hogy arra az oldalra essék, a melyen ő feküdt. A katonák annyira elálmélkodtak e jeleneten, hogy míg bajtársaik a zsákmánnyal már el is távoztak ők, a kiket a véletlen ama ház előtt csoportosított össze, üres kézzel álmélkodva, majdnem az ellen kezébe kerültek.”⁴²

Ez a történet, amely egyébként Arany János *Az egri leány* című balladájának forrásául is szolgált,⁴³ I. Ulászló király (1440–1444) idejében játszódik, a lány kedvesét cseh rablók ölik meg. Azt ma már nehéz lenne megállapítani, hogy Centurio ismerte-e Filippo Buonaccorsi művét. Mindazonáltal ez a példa jól mutatja, hogy az egri nő vitézségének motívuma már jóval az 1552-es ostrom előtt felbukkan az irodalomban.

Lőkös Péter

A magyar–horvát kapcsolatok történelmi előzménye*

A Zrínyiek várából, fészkeből jövök, ahol a Zrínyiek csúcspontjukat, zenitjuket érték el, ugyanakkor ott várt rájuk, ott leselkedett a vég is. Valójában maga a téma is a Zrínyiekhez kapcsolódik, nevezetesen Frangepán Zrínyi Anna Katalinhoz.

Ha valaki a Zrínyi nemzetség bármely tagjáról kíván szólni – amely nemzetség bizonyára a horvát történelem legnagyobbja és legismertebbike –, fennáll a veszélye, hogy a részletekben hiányosságok merülnek fel és nem a teljes körű ismeretek kerülnek bemutatásra. Ezen nemzetség tagjai, a történelmi körülmények következtében a XVI. századtól kezdődően tevékeny részesei voltak a közös horvát-magyar történelemnek, különösképpen annak politikai, hadtörténelmi és kultúrtörténelmi vonatkozataiban. Amikor személyekről van szó, mint pl. Zrínyi Katalinról – a horvátok férje után nevezik így –, vagy Frangepán Katalinról, akkor a kérdés még nehezebbé és izgalmasabbá válik, mivel származásánál fogva egy másik neves horvát nemesi család sarja, nevezetesen a Frangepánoké. Frangepán Anna Katalin trszácski II. Frangepán Kristóf Farkasnak, a határőrvidék kapitányának, a török elleni harcok parancsnokának és harcosának leánya volt. A Frangepánok egyik várában, Bosziljevóban 1625-ben született, s gyermekkorát Karlovácon, azaz Károlyvárosban, töltötte, amely abban az időben kizárólag katonai városnak volt tekinthető, amit a török elleni védelem céljából 1579-ben alapítottak. A város Károly főhercegről kapta a nevét. A leányiskoláiról és képzéséről szinte semmi adat nem áll rendelkezésünkre.

Putni tovarnš (Útitárs) című imakönyvével írói képességeiről tett tanúbizonyságot. A könyv Velencében, 1661-ben került ki a nyomdából, s most jelent meg ismét faximile kiadásában. Realitás mondható az a feltételezés, hogy Frangepán Anna Katalin minden bizonyosan olyan képesítést kapott, amilyenben a kora európai főnemesi család leányai részesültek. Több nyelvet is elsajátított, a horvát mellett a németet, a magyart, az olaszt és a latint is. 1641-ben ti-

⁴² A fordítást közli: *Zlinszky Aladár*: Arany balladaforrásai. In: *ItK.* 10 (1900). 279–280. old.

⁴³ *Vö. uo.* 275.; 280–281. old.

* A XXXIII. Honismereti Akadémián elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)